

VÁCLAV HAVEL

1936–2011

Václav Havel a XX. század egyik legteljesebb életét élte. Nem mintha azt gondolnám, nem élhet valaki teljes életet anélkül, hogy megjárja a börtönt vagy hogy köztársasági elnök legyen. Csakhogy ő jó, kivételes köztársasági elnök volt, és igaz ügyért került börtönbe. Persze ebben sincs egyedül, Nelson Mandela vagy Göncz Árpád is jellemezhető így. De most beszéljünk csak Havelről, akinek az elvesztése nagyon fájó cseheknek és európaiaknak, demokratáknak és irodalmároknak, színházszeretőknek és a dolgok jobbra fordulásában bizakodóknak.

Václav Havel életműve sok elemből áll össze, de nem eklektikus. Koherens egésznek alkot, úgy tűnik, lényegét tekintve mindig homogén maradt, magához és normáihoz hú. És ezek a normák emberi, etikai és esztétikai mértékkel mérve is mindig magas elvárások voltak. Jelentékeny drámaírói munkássága börtönlevelezésével, képverseivel kiegészülve nagy formátumú íróvá teszi. Politikai aktivitása a hatvanas évek nyilvánosságában, a hetvenes és nyolcvanas évek illegálisításában, majd a rendszerváltás után több mint egy évtizeden keresztül az állam élén egy nagy politikust, mi több, egy minden korban igen ritka elvhű politikust rajzol elénk.

Ha patetikus akarnék lenni, márpedig abszurd dolog lenne még egy nekrológ esetében is irtózni a pátosztól, korunk egyik legnagyobb drámaíróját vesztettük el. Olyan embert, akinek minden műve és tette mögött egy következetes, bátor, igényes, nagy tehetségű, kitartó, megfélemlíthetetlen személyiség állt. Aki mindig tudta, mit kell tennie, és azt meg is tette. Irigylésre méltó adottság, irigylésre méltó képesség, irigylésre méltó bátorság.

Az, hogy jó családból származik, a polgári Csehországban annyit jelentett, hogy apja híres építész volt; a Barrandov filmgyár és a Vencel tér számos épülete neki köszönhető. Az ötvenes években ez a származás persze hátrány, Havel színházi díszletmunkáiból emelkedik a Divadlo na Zábřadlí világsikert arató drámaszerzőjévé. A hatvanas évek irodalmi és színházi cseh új hullámának egyik legeredetibb alakja. És az egyik legradikálisabb. A közép-európai abszurd alapvetően realizmus. Az abszurd kor és társadalom nem felszíne felől, hanem mélystruktúráiban mutatkozik meg Havelnál. A nyelvi hazugság, a szavak üresjárata lesz nála formateremtő erő, válik dramaturgiai eszközzé. Repetíciói sajátos zenét biztosítanak darabjainak. A meg nem értés, a szándékos félreértés, az intézményesített butaság lesznek a főhősei. A hetvenes-nyolcvanas évekbeli műveiben pedig épp saját maga, az abszurd csapdába került író. Aki egyszerre hős és üldözött, akire egyszerre néznek föl és néznek el mellette, akivel még a róla szóló besúgóí jelentést is meg akarják íratni. Drámáinak dialógusai feszesek, pontosak, fölösleges szó nélkül valók, miközben ötször is

megismétel egy-egy szekvenciát, mondatot, jelenetfördéket. A ki-zökent és ugyanakkor helyretolthatatlan időt ragadja meg.

A hetvenes években a politikailag már korábban is radikális Havel az egyik legüldözöttebb emberré válik Csehszlovákiában. Ezáltal a diktatúra szinte maga eni föl utódját. Havel előbb szakmai eltiltást, fizikai munkára való kényszerítést él át, majd miután az egyik megszervezője és szóvivője lesz a Charta '77 mozgalomnak, házi őrizet és sokéves börtön vár rá.

Szomorú egybeesés, hogy néhány héttel Havel előtt meghalt az egykori csehszlovák ellenzék egy másik szimbolikus alakja, Ivan Martin Jirous (1944–2011), a kitűnő költő és a maig is koncertező Plastic People of the Universe nevű underground együttes művészeti vezetője. A hetvenes években Havelék vidéki házában pajtájában többször is felléptek. A koncertet szinte sose tudták befejezni, mert a nézőket, előadókat néhány szám után begyűjtötte a titkosrendőrség. Most már se a házigazda, se a fellépő nincs velünk. Két igazi demokratával kevesebb, akik nem féltek. Akik mertek nem félni, akik tudták, hogy kell azt.

Havel nemcsak műveivel van jelen a magyar szellemi életben, hanem épp a vele, illetve a Chartával való szolidaritás aktivizálta a hetvenes években a magyar értelmiség egy csoportját, akik közös nyilatkozatban fejezték ki a chartások személyével, sorsával és az ügygel való azonosulást. Ez az akció fölírta a csehszlovákiainál egy árnyalattal nagyobb szabadságfoktól morálisan ellustult hazai közvéleményt, így vagy úgy, de állásfoglalásra készítette. Az elszántakat és lemondásra hajlandókat feladatukra ébresztette. Ez soha és sehol nem könnyű ébredés. Az ilyesmitől elzárkózókban pedig keltett némi szorongást, diszkonform érzést, észrevetette velük is a puha diktatúra állandó szénegázszagát, gépszírízét. Havel színművei és akkori publicisztikája azt a kérdést is fölvetik, vajon nem nyomasztó és elidegenítő-e az ellenzéki bátorság az egyszerű kisember számára.

A Charta '77 (mely kiáltvány ellen egy egész társadalomnak kellett a szöveg ismerete nélkül tiltakoznia, és tiltakozott is) nem követelt még csak rendszer- vagy kormányváltást sem, hanem a Helsinki Záróokmány humanista elveinek betartására szólította föl a vezetést, mely ezt az egyezményt cinikus módon aláírta. Nem vették jó néven, hogy erre (az aláírásra és lényegében a cinizmusukra is) emlékeztették őket. A rendőrség úgy válogatott, hogy Havel éveket volt kénytelen raboskodni, míg másokat csupán állandóan berendeltek, de sosem tartottak rács mögött. Havelban pontosan megéreztek a legfőbb ellenfelüket. Mi tagadás, nem kedvelte a demokrácia ellenségeit. Merte nem kedvelni őket. De ez nem gyűlölethez és erőszakhoz vezetett el, hanem az ellenállás szerény, kitartó formáihoz. A bársonyos forradalom eszméje az ő magatartásának továbbgondolása, egy egész országra való kivetítése. Vagy ő egy ország gondolkodásának, politikai mentalitásának és erkölcsének a megtestesítője? A bársonyos forradalmak népe a cseh, és Havel az ő első elnökük?

Igen, ő volt Csehszlovákia utolsó elnöke, majd Csehország első köztársasági elnöke.

Mikor 1996 őszen három hónapot Prágában töltöttem, az egyik legkedvesebb programom volt az a hétfő reggeli rendszeres rádiós beszélgetés, melyben Havel közvetlenül, mindenféle, a torokra csomót kötő nyelvi és politikai hazugság nélkül beszélt az eltelt és előttünk álló hét országos és kulturális dolgairól. Jól indult az új hét, az elnök szellemi jelenlétével. Átütő személyiség volt, tiszta intellektus, akitől a józanság, a normalitás zsenialitását lehetett tanulni. Aztán az ős végén megszakadt a sorozat, Havel tüdőrákkal kórházba került, de volt ereje életben maradni. Később, politikai pályája befejezése után is nagy tekintélyű ember maradt, többször sorolták a világ száz legbefolyásosabb intellektuelje közé. Mikor még elnök volt, a kis Csehország szinte nagyhatalomként kapcsolódhatott be a világpolitikai folyamatokba, épp az ő személyes tekintélyének köszönhetően. Persze ezt a tekintélyt nem kikövetelte Európától és Amerikától, hanem egy élet következetes munkájával és magatartásával elérte, anélkül, hogy kereste volna, vagy vágyakozott volna rá. Sokat lehetett tőle tanulni, talán épp azért, mert eszébe sem jutott, hogy bárkit kioktathatna, ki kéne oktatnia.

Tolsó színdarabjából élete legvégén még filmet is rendezett. Egy riportban meglepődve számolt be arról, hogy a rendező felelőssége mekkora, mert ha kért valamit, azt a stáb másnapra megcsinálta. Az ilyesmihez politikusként nem volt szokva. Lehet, hogy nem is akkora tévedés, ha művészek kerülnek befolyásos pozícióba? Olyanok, akik számítanak rá, hogy a szavaiknak következményei lehetnek. Havel esetében nem volt tévedés. Írói életműve persze megszakadt, föloldozta magát országaiért. De nem lett töredék, amit alkotott. Havel fogalom, és az is marad. Egy demokráciahiányos korban keservesen fogjuk érezni a hiányát.

Vörös István

A folyóirat a Nemzeti Kulturális Alap,
a Nyílt Társadalom Intézet Alapítvány (OSI) és a MOL
támogatásával jelenik meg

nka
Nemzeti Kulturális Alap

